

հոքին ալ ո՞ր գիտէ ինչ: Հասկոցոյ որ նոյն սենեկին իրաւունքն միայն իմն չէր. թողի եւ անկողին մտայ:

Թմրութիւնը չուշացաւ աչքերս զոցելու, բայց այն թմրութեան մէջէն վրաս քայլողքան մը զգացի: Շտապաւ վեր նետուեցայ եւ ձեռքս ճրագին տարի. կը հտմարէի թէ այն անանկկալ հիւրը հնգկային համրուաւոր օձերէն մէկ մը ըլլայ: Գաւազանով ձեռքս դինած, վարագուրին տակ կը հսկիմ. չափաւոր մեծութեամբ սեւ մուկ մը անկողնիս վրան վեր վար վազելով կը խաղար: Գաւազանը գահավիժարար ինչու, բայց անկողնի հիւրը հարուածին իջնալուն չապասեց. անկողնին մէկ անկիւնէն ինքզինքն գահավիժեց, և անմիջապէս

մերձակալ ծակ մը մտաւ: Երկրորդ հարուածն ինչու երագարար, բայց անմիջապէս փռիի ամպ մը տեսարանը ծածկեց. մկան դիակին տեղ՝ գետնին տախտակին խորտակած կտոր մը մնաց:

Ստոի կրցեր էր մուտ ունենալ այն անախարժ հիւրը. թուի թէ Պանա սպասուորին հետ դաշնադիր կռած էր. որովհետեւ վարագուրին մէկ փոքր ծայրը զգուշացրելու անհոգացած էր:

Այս անգամուն ծանօթանալով սենեկիս բնակացը՝ համբերել առաջադրեցի, եւ անոնց հետ բնակակից ըլլալու հաստատուն դիտաւորութեամբ՝ թողի որ ջուրը իւր ճամբէն երթայ:

Կը շարունակուի:

Հ. ՅԱՎ. Վ. ԻՍԱԳԵՐՏԵՆՑ

ՀՍՏՈՒՄՆ ԲԱՆԱՄԱՅԻ ՊԱՐԱՆՈՑԻՆ

Սուէզի պարանոցին բոցուելէն վերջը՝ մեր դարուն պարծանք պիտի ըլլայ մեծ առաջարկութեան մ'ալ լուծումը անցընել իր նշանաւոր տարեգրաց մէջ, որ է երկրագնաիս երկու ընդարձակադոյն ծովերը՝ Բանամայի պարանոցին հատմամբ՝ ջրանցքով մը իրարու հետ միացընել ու վաճառականութեան և ազգայն հարստութեան նոր և յուսալից ապագայ մը պատրաստել:

Այս հսկայական ձեռնարկն՝ արժանաւոր նախանձորք և մրցանք մը պիտի համարուի՝ ինչուան հիմայ երեցած ջրաբայխական ճարտարագործութեան զարմանալի գիւտերուն և հին և նոր մեքենականութեան մեծագործ արդեանց: Գիտութիւնը, արուեստը և նախնի դարուց իշխանութիւնը՝ զարմանալի և մեծանուն հանդիսացան իրենց մեծագործութեամբը, և որոց ապացոյցք են ինչուան մեր օրերն իջիպատի բուրգերն, ճինաստանի անծայր պարիսպն, հրաշալի յիշատակարանը և կոթողք արեւելեան ամբարտաւան

ճոխութեան, հոյակապ շինուածք յունական, եգիպտական և հռովմէական աշխարհաց, և բազմաթիւ ջրանցքներ երկնային կոշտած թագաւորութեան (Չինաստանի) և Ասորեստանեայց: Սակայն նաև մեր դարուց քաղաքականութեան շինութիւնը՝ ոչինչ ընդհատ օգտակար և հիմնալիք են. բազմաթիւ գետնուղիք և լեւանցամէջ դժուարին անցք, նաւարկելի ջրանցք, ծովային և ցամաքային մեծագործութիւնը: Ասոնց մէջ ամերիկեան այս նոր ձեռնարկն, թէ բնաբանական, թէ երկրաբանական, թէ նաւական ուսմանց նկատմամբ, և թէ ընդհանուր և անտեսագիտական կարեւորութեամբ՝ պիտի գերազանցէ քան զմեծամեծ ջրանցս երիի, Վէլլանտի, Ռիտոյի, Հոլշտայնի, և քան զբազմահայկն Հիւսիսի, Քալետոնիոյ, և Կորնթոսի, և քան զճրագիրն Մանիքայի ստորերկրիայ ուղւոյն, և քան զհին ավերիկեան աշխարհին մէջ կատարուած՝ Կարմիր ծովը Միջերկրականին հետ միացընող անցքը: Ոչ եթէ Սուէզի ծովային

յրանցից բացուելէն վերջը՝ սկսան աւ-
մերկեան պարանոցին վերայ ալ մտա-
ծել, այլ ինչպէս որ Սուէզի պարանո-
ցին մէջէն յրանցք մը բանալու խոր-
հուրդն ամենահին է, և ըստ Հերոդո-
տեայ և Ստրաբոնի՝ անոր ձեռք զար-
նուած է ֆրիստոսի թուականէն վեց
հարիւր տարի առաջ, այսպէս ալ մարդ-
կային հանճարն այս ծովական անցից
բացուելուն մտածութիւնը՝ նոր աշխարհ-
հիւ գտնուելէն 'ի վեր ունեցած էր՝
վաղը Նունէզ - Տի - Պալպօս արիա-
սիրտ սպանիացին առաջին եղաւ այս
խորհրդով զբաղողն, որ Տարիէն ծոցին
եզերաց վրայ յաղթութիւններ ընե-
լով, տառջին անգամ՝ անցաւ ասկէ
1513ին, և մեծ Ովկիանը գտաւ, զոր
խաղաղական անուանեց, և Հարաւային
Սմերիկոյ ոսկեբեր երկիրը ծանօթա-
ցնեցելով՝ անոր արեւմտակողման վրայ
Արաոնայի և Գաուգիլոյ դրօշը պար-
չեց։

Ս.յն ժամանակէն 'ի վեր Տարիէն
գետոց ընթացքը բանի բերելու խոր-
հուրդը յայտնեց՝ յՍտրապեան ծովէն
'ի խաղաղական անցնելու համար, ա-
ռանց Հոռն հրուանդանին նաւարկու-
թեան վտանգաց մէջ ինքզինքը ձգելու։
Բայց նախանձորդք իրեն հանճարոյն՝
հակառակեցան այս մտածութեան, և
այնպիսի զոհարտութեամբ ամբաստա-
նեցին զինքը՝ որ 1517ին այն գլուխն,
որ այսպիսի զոհարարին ձեռնարկու-
թեան առաջին գողափարը տուած էր՝
կտրուեցաւ, և իւր այն գաղափարն 'ի
գործ դրուելու վրայէն է հիմույ։

Ս.յս ժամանակէն 'ի վեր ովկիական
ներքին յրանցից բացուելուն վրայ այլ
և այլ ջանք, խորհուրդներ և հետաքըն-
նութիւնք եղան, փերտինանտոս ֆոր-
թէզ՝ Պալպօսյէն ետքը՝ շարունակեց
նայն քննութիւնները, և Մեքսիկոյի
մէջ նշանաւոր գործերովն արդէն մե-
ծահամբաւ՝ 1530ին Տարիէն պարանո-
ցը քննելով՝ ետեւ եղաւ որ յրանցք մը
բանայ, և այս գիտմամբ կարողոյ Հին
գետորդ կայսեր ալ առաջարկութիւն
մ՝ ըրաւ, որ ընդունելի չեղաւ, կարգէ

դուրս ծախուց և այնպիսի ձեռնարկի մը
զօհարարութեանց պատճառաւ։ Սահա-
վետար՝ վաղըյի մտածութեանց ուրիշ
շարունակող մը, ինքն ալ իր գողափա-
րը ներկայացուց, որ նոյնպէս ընդունե-
լութիւն չգտաւ. ինչպէս նաև ուրիշ
շորս առաջարկութիւնք կայլաօ լուսի-
տանացի նաւապետին 'ի 1550 թուա-
կանին։

Ս.յս անյաջողութեանց պատճառաւ՝
մոռցուեցաւ երկայն ժամանակ նաև
գողափարն, մինչև կարողոյ Երրորդ
թաղաւորին ժամանակ, երբ 1680ին
այս գործն 'ի գլուխ հանելու հա-
մար՝ մտածեցին արուեստական արշա-
ւանդ մ՝ ընել. բայց այս խորհուրդն և
ջանքն ալ յաջող ելք մը չունեցաւ։

Ս.յս դարուս սկիզբները Հումպոլդէ,
Միլին Սմերիկոյ հմուտ խուզորկուն՝
ինն գլխաւոր կէտ գտաւ որք յարմար
կու գային երկու ովկիանոսաց իրարու
հետ հաղորդակցութեան. և Ֆից-Ուա-
յի կարծեզն ալ քաջախիռուած՝ Բա-
նամայի և Նիդարակուայի կէտերը լա-
ւագոյն և քան զայլս զիւրագործադրե-
լի համարելով, իրեն այս կարծիքն ալ
դրաւոր երկասիրութեամբ մը մեկնեց
և բացատրեց, և տպագրութեամբ հրա-
տարակեց, կոչելով. Հաղորդական
կէտք ի մէջ Ստրապեան և Մեք Ով-
կիանու, Հումպոլդէի առաջարկած Բա-
նամայի պարանոցին անցից համար
ունեցած կարծեացը՝ Պալպար ալ հա-
ւանեցաւ, և զֆլորմպիս ազատելէն ան-
միջապէս ետքը լոյտ անդիշտացի և Ֆալ-
մարք զուիլերայի ճարտարապետաց
յանձնեց, որ լաւ մը զննեն, և որ կէտն
յարմարագոյն դատեն՝ անոր յատա-
կագիծը շինեն. սակայն անոնց բազմ
աշխատ քննութեանց և ջանից տե-
ւական յիշատակ մը չմնաց։

Ս.յս տեսակ ուսմանց մէջ նշանաւոր
հանգիստացաւ 1844ին Գաղղիոյ բովուց
գլխաւոր ճարտարապետն Նարթէոն
կարէլլա, որ ամերիկեան պարանոցը
հետաքննողաց մէջ գլխաւորներէն մէ-
կըն եղաւ. և իրեն յանձնուած ուսու-
մնական կարեւոր գործը լաւ կերպով ըմ-

բռնեց, և գործադրութեան զիւրիկներպը բացատրեց՝ ընտիր գրութեամբ մը, որ կը կոչուի. Բաւնամայի պարաւնոցին մէջէն ջրանցքով մը խաղաղական և Ստրանդեան ուկիսանուները միացրնելու առաջարկութիւն (Փարիզ 1845)։ Սակայն իւր ուսումնական հետազոտութիւնքն՝ նախորդաց ջանից նման յաջող ելք մը չունեցան։ — Լաւագոյն ընդունելութիւն մը չգտաւ միւս մտածութիւնն ալ, որով կ'առաջարկէր երկաթուղւոյ գիծ մը հաստատել նոյն պարանոցին մէջ, զոր Միայեալ Նահանգաց ամերիկեան ընկերութիւնն 1850ին սեպտեմբերի մէջ 'ի գործ դնել սկսաւ, և 1853ին մեծամեծ գծաւարութեանց յաջիւնէ վերջը, երկաթուղւոյ անցք մը բացուեցաւ, ուսկից 32000 ճանապարհորդք կ'անցնէին նոյն տարին, և որոց թիւն քիչատեսնի մէջ այնչափ աճեցաւ՝ որ Բանամայի երկաթուղւոյ ընկերութիւնն եօթը տարուան մէջ՝ 90 միլիոնի ըրած ծախքը շահեցաւ, և 1882ին անցորդաց թիւն հասաւ մինչև 130,000, և 1883ին 304,000 եղաւ։

Այս երկաթուղւոյն միջոցով թէ ճանապարհորդք և թէ վաճառք՝ քիչ ժամբու մէջ՝ Ատլանտիկէն 'ի խաղաղական ուկիսանու կը փոխադրուին։ Քուլտնէն մինչև 'ի ձորն Շակը, ճարճախուտ երկիրներէն մինչև Օպպսիոյ գետը, և անկէ 'ի Բանամա կ'իջնէ, մեծ Ռիոյ ձորոյն մէջէն, ուր զառ 'ի վայրն սաստիկ ըլլալով՝ հարկ եղաւ որ ճարտարագիտք դաշտի կերպարանք տան անոր։

Բանամայի պարանոցին համար շատ ուրիշ քննութիւնք և հետազոտութիւնք եղան 1850 — 54, Ֆէյ և Չալտս՝ ուսումնական անձանց ձեռքով։ Վերջապէս 1883ին՝ 15 միլիոն ագերիին դրամազխով անգղիական ընկերութիւն մը հաստատեցաւ, որպէս զի եղուարդ Գուլլէնի առաջարկած գաղափարը 'ի գործ դնեն՝ ջրանցք մը բանալով, և զոր 'ի զուլս հանելու համար պէտքէր փորել 21 մղոն ընդարձակութիւն ունե-

ցող երկրի մաս մը, օգտուելով Սիւքիւպտի գետին ընթացքով, որ 12 մղոն է. Սալանա և Թիւյանա հեղեղատներէն՝ որ 14 մղոն են, ընդ ամէնն 47 մղոն կամ 75 հազարամէր, և այս է փորուելու վրայ եղող գծին երկայնութիւնն։ Առաջարկութեան յառաւորութիւն շինուեցաւ, գիտնոց քննութեան յանձնուելով՝ վրան շատ վէճ և խօսակցութիւնք եղան. և վերջապէս ընկերութիւնն զայն գործադրելու խորհրդէն ետ կեցաւ, մարդկային կարողութենէ վեր բան մը համարելով աւոր կատարումը։

Բայց ժամանակն մտքերը լուսաւորելով՝ գծաւարութիւնք կը հարթէին, և անկէ յառաջ գալու օգուտներն՝ նոր գրգիւ մը կ'ըլլային՝ փութալ 'ի զուլս հանել զայն։ Սուէզի ջրանցքն բացուեցաւ, և ամէն խոհական և գործունեայ անձինք՝ իմացան թէ որչափ օգտակար էր այն թէ քաղաքականութեան և թէ վաճառականութեան։ Այնուհետև ամէնքն սկսան այս գործոյ վրայ զբաղիլ մտքը, և ճարտարագիտաց, նաւագիտաց, մեքենաբանից հանճարն արթնեցաւ։ Ընկերութիւնք, գիտնականք, ուսումնական կաճառք, օրագիրք և դրաւոր երկասիրութիւնք ետէն եղան ցուցնելով՝ թէ ինչ օգուտներ յառաջ կրնար բերել երկու ուկիսանուսաց միութիւնն՝ նոր աշխարհի մէջ։ Հասարակաց կարծեաց այսպիսի միաձայնութիւն մը՝ ունեցաւ իր ազգեցութիւնը. որով սկսան քննութեան ձեռք զարնել, յորս մանաւանդ Քէլլի, որ Նիւ-Եօրք քաղքէն էր, գիտնական տեսչութեամբ զանազան կէտերու վերայ ուսումնասիրելէն ետքը, կ'առաջարկէր Տարիէն ծոցէն սկզբնաւորել անցքը, և անոր ծրագիրը ներկայացընելով՝ հմուտ երկասիրութեան մը մէջ ալ հրատարակեց, և զոր կոչեց. Միւսթիւն Ատլանտիկեան ուկիսանու ընդ խաղաղականի, և քէ՝ Ատլանտիկ ձորէն կարելի է նաւարկելի ջրանցք մը բանալ։ Ուրիշ երեք կարեւոր ուսումնական արշաւանք ալ եղան 1870,

1874 և 1873ին Սէֆրիճ նաւապետին ձեռքով, որ գրի անցուց իր զննութիւն. քը, և Քոլլինս փոխանորդը Աննապոլսոյ կաճառին առջև կարդաց, և որ հրատարակուեցաւ 1877ին՝ հետեւեալ մակագրով. Պարսկոց Տարիէնի և Տրատայի ձորը՝ նկատմամբ իրենց իրարոյս հետ յարաբերութեանը՝ ով կիսակեան չրանցից հատման:

Միւլէր գնդապետին և երազէն հրամանատարին քննութիւնքն ալ նշանաւոր եղան, որոնք Միացեալ Նահանգաց կողմանէ իրենց յանձնուած պաշտօնը կատարելէն վերջը՝ Հումպոլդի ծոցին գիծը վննեցին՝ Ներքու և թուական գոյ գետոց մէջէն՝ մինչև Ատրադոյ, և հրատարակեցին թէ այն ջրանցից բացուելուն համար, որ 74 հազարաւ մէգր երկայնութիւն պիտի ունենար, երկու ստորերկրեայ ուղիք պէտք էր որ բացուէին, և ծախքը գրեթէ 800 միլիոն ֆրանք կ'ըլլար: Մեքսիկոյի տէրութեան կողմանէ դրուած երեք գործակալը 1874ին՝ Միացեալ Նահանգաց ծովային հրամանատարաց հետ այս գործոյս վրայ աշխատեցան. նորանոր քննութիւններ ըրին նաև Հիւսիսային Սպանիացիք ալ մի և նոյն ժամանակ թէ հանթէփէքի և Նիգարակուայի գծերուն վերայ, յորում՝ շատ հմտութիւն և հանճար երևցուցին Շուֆէլթ՝ Միացեալ Նահանգաց ծովային նաւապետը և Ֆուլթըթ ճարտարապետը, մինչդեռ Լուի հմուտ հրամանատարն Բանամայի և թուականգոյի գծից վրայ նորանոր քննութիւններ կ'ընէր:

Գոգրէն ծովապետն ալ 1876ին Խաղաղականին նաւահանգստեան հրամանատարութիւնը ձեռքը ունենալով՝ թէ հանթէփէքի, Նիգարակուա և Բանամայի ուղղութեանց վրայի տեղուանքը դիտեց, ինչպէս նաև Սէֆրիճ նաւապետին հետազօտածները. և իր խոհական խորհուրդներովն մեծապէս օժանդակեց ձեռք զարնելու մտածութեան յաջողութեան:

Միացեալ Նահանգաց կառավարութիւնն Հիւմֆրէյզ զօրավարին և ֆաթ-

թէրսըն հրամանատարին՝ պարանոցին քննութեան գործը յանձնեց, որոնց կարծեաց համեմատ նախամեծար համարուած էր կրիթոնի գիծը, ընդ երկայնութիւն Սան - Խուան գետին, կարելով Նիգարակուայի լիճը, և ճամբուն վրայի եղող ուրիշ գետերը, և անանկով հասնել մինչև 'ի Խաղաղական, թէ որ բացուելու ջրանցքն այս ուղղութեամբ ըլլար՝ թէ արուեստական զփուարութիւնք պիտի վերնային, և թէ բարեխառն կլիմայի և ընտիր հողոյ մէջ պիտի ըլլար, որոնք թէ շինութիւնը և թէ անոր պահպանութիւնը կը գիւրացընեն: Նաև հաստատեցին որ տասը տարուան մէջ ջրանցքը կրնար բացուիլ՝ կէս միլիար ֆրանքաց ծախքով:

Այլ իրենցմէ ետքը եղած նորանոր քննութիւնք ալ աւելի գիւրացուցին գործոյն յաջողութիւնը: Ռէքլիս, Լէսէփս, Թիւր, Վայս և այլք՝ որ այն տեղերուն յայց ելան, զանազան ծրագիրներ տուին պարանոցին տեղագրութեան վերայ, ամենէն աւելի յաջողի կէտերը նշանակելով: Այսպիսի աշխատութիւնք՝ դիտնականաց՝ աշխարհիս մտադիւրութիւնը գրաւեցին, և վերջապէս զայն 'ի զլուխ հանելու համար՝ Բարիգու մէջ աշխարհագրական ժողովք մը բացուեցաւ, ուր այս երեք զլխաւոր կէտերը ուսումնականաց քննութեան և վիճարանութեան յանձնուեցան, որ են.

Ա. Նիգարակուայի մէջէն.

Բ. Թէհանթէփէքի մէջէն.

Գ. Բանամայէ 'ի ֆոյն ջրանցքով մը. որ և բազմագունից հաւանութեամբ ընդունելի առաջարկուեցաւ:

Ռէքլիս և Վայս երրորդ կարծիքը նախընտիր համարած էին. որով Մոսկուսն չրանցից ընկերութիւնը քիչ վերջը տասն միլիոն ֆրանք յանձնեց իրենց այս մեծագործ շինութիւնը սկսելու համար: Վերոյիշեալ ընկերութեան ճարտարապետներն 1884ին սկիզբները 'ի ֆոյն եկան՝ գիծը որոշելու համար, և Լէսէփս 1882ին բազ-

մութեան պաշտօնէից գլուխ կենալով՝ 600,000 բաժնետոմսի փոխառութիւն մ'ըբաւ, ամէն մէկ բաժնետոմսը 500 ֆրանքով, և այս վեց հարիւր միլիոն գումարէն 300 ը արգէն նախապատրաստական ծախուց համար գործածուեցան, և գրեթէ հարիւր միլիոնն ալ ծախուեցան երկաթուղւոյն ստացման և կարգի զնելու համար. ուստի հաւանականաբար հարկ պիտի ըլլայ նոր փոխառութեան մ'ալ դիմել, քան լոմպիայի կառավարութիւնն պարանոցին բացման համար եղած դաշնագրին զօրութեամբ՝ ստիպուեցաւ ընկերութեան 500,000 արտավար անմիակ հող տալու, մէջի եղած հանքերովը մէկտեղ՝ գործոյս կատարմանը օգ-

նելու համար, Սնցեալ տարի յունուարին մէջ՝ ընկերութիւնը կառավարութեանն այս հողին 200,000 արտավար պահանջեց. բայց տէրութիւնն աւելի գաշանց ներքին զօրութեանը նայելով՝ քան թէ նիւթական խօսքին, որոշեց որ ընկերութիւնն 150,000 արտավար առնելու իրաւունք ունէր, իբրու հաւասարազօր և բաւական՝ գործոյն երրորդ մասին կատարմանը:

Այս ովկիանեան նոր յիւանցից համար փորուելիք հողը մերձաւորագոյն հաշուով մը գրեթէ 100 միլիոն խորաւ նարդ մեզր է, և ընկերութեան նախահաշիւ որոշած գումարն՝ մէկ միլիար և 70 միլիոն ֆրանք:

Կը շարունակուի:

ԺԱՆ ՏԻԷՕԼԱՖՈՒԱ ՏԻԿՆՈՋ

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ

(Տճւ էՂ 83, 168)

Դ

Այցելորդիւն առ հիւպատոս. — Տաճկի հիւպատոսի մը վիպն. — Կապոյտ մզկիթն. — Բերդըն. — Այսերեան քաղաքաց շարունակ տեղափոխութիւնն. — Սասնարանք. — Դալիթիճու Մոխրէյտին մանր. — Մողայք. — Դազան Խան մզկիթն այցելորդիւնն. — Դալիթիճու կոշ սահալին այցելորդիւնն. — Սնոր երկվարն ոչ դաւիճն. — Հայոց արքեպիսկոպոսին այցելորդիւնն. — Խմիածնի վանքն. — Թանկագին բւսպասք ոչ ձնագիրք:

16 Ապրիլ. — Այսօր սակաւաթիւ Եւրոպացւոց այց ելանք՝ որոնք Դալիթի կենալու բռնադատուած են իրենց ձախող բաղդէն: Եթէ Դ Պարսկաստանն Ամերիկայ պէս գէր մարդկանց ցուցահանդէս լինէր, ապահովապէս տաճիկ

հիւպատոս քուէից միաբան ընտրութեամբ՝ նախապատիւ նշանը պիտի ստանար:

Այս հիւպատոս խղճալի գէպըի մը հանդիպեցաւ անցեալ տարի Ուզբէ Կոստանդնուպոլիս երթալ Տրապիզոնի ճամբով, որ Կովկասու ճամբէն շատ ւաւելի դիւրադնալի է ձմեռ ժամանակ: Իւր մտերիմն ունայն տեղ ջանացեր էին զինքն այսպիսի խորհրդէ մը ետ կեցընել, միանգամայն ալ Գիրտի ստանէն անցնելու վախ ու երկիւղ ցուցեր էին իրեն. բայց որ և իցէ երկիւղ չկրցաւ ազդեցութիւն ընել հիւպատոսին արի սրտին վրայ, ու ճամբայ ելաւ արքունեաց համար պատրաստուած փառաւոր ձիոց վրայ հեծած՝ քառասուն ծառաներով մէկտեղ, բայց հազիւ թէ